

(1910), zadaća kojih je bila širenje ideja narodnog pokreta. Pisana riječ postala je na taj način sredstvo borbe za političko priznanje Hrvata, u kojoj sudionici baš putem novina postaju seljaci i »preuzimaju na sebe onu ulogu što ju je građanska klasa imala u mađarskom i austrijskom narodnom pokretu. Hrvatski će seljaci tek od 1910. sa svećenstvom i učiteljima, kao svojom inteligencijom, formirati svjesnu nacionalnu zajednicu, koju danas nazivamo imenom Gradišćanski Hrvati.«³³ Od 1921. život gradišćanskih Hrvata vezan je za Austriju. U novim uvjetima oni započinju ponovo političko i kulturno organiziranje, opet putem hrvatskog novinstva. 1922. pokreću »Hrvatske novine« koje okupljaju staru i novu generaciju intelektualaca. Osvrćući se na plodnu novinsku djelatnost, Valentić analizira bitne komponente sadržaja »Hrvatskih novina« koje su izlazile sve do početka drugog svjetskog rata, zatim glasilo Socijaldemokratske stranke »Naš glas« i prve stranačke novine gradišćanskih Hrvata »Hrvatske kršćanske novine«. U posebnu poglavlju dao je analitičku ocjenu razvoja školstva u Gradišću. Pri tom je opisao borbu koju su Hrvati vodili za obranu vjeronakonskih škola koje su činile stup jezične i kulturne autonomije.

Drugi dio priloga autor je posvetio povijesti gradišćanskih Hrvata od kraja drugog svjetskog rata do današnjih dana; u njemu je iznio glavne probleme kulture, jezika, društvenog okupljanja i novinstva.

Na kraju ovoga prikaza valja spomenuti i dvije bibliografije radova o gradišćanskim Hrvatima.

Prva je »Literatura o Hrvatima u Gradišću, Donjoj Austriji i Slovačkoj«, autor koje je Mirko Valentić.³⁴ Drugu, pod naslovom »Izbor iz bibliografije radova o Gradišćanskim Hrvatima« sastavio je Dragutin Pavličević,³⁵

Božena Vranješ

MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, RADNI SLOJEVI ZAGREBA OD 1918. DO 1931. Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb 1973, 424.

Knjiga Mire Kolar-Dimitrijević govori o razvitku, strukturi i položaju radnog stanovništva Zagreba u prvoj polovini međuratnog razdoblja, od stvaranja jugoslavenske države do velike krize 1931. Bitni sadržaj svojih razmatranja autorica je u uvodu ocrkala ovim riječima: »[...]u ovoj sam knjizi pokušala istražiti Zagreb kapitalističkog vremena u doba njegova punog cvata i najuspješnijeg razvoja. U to je vrijeme u Zagrebu zaposlena četvrtina radništva čitave Hrvatske, što također govori o velikoj privrednoj ulozi Zagreba u tom periodu. Međutim, radno stanovništvo Zagreba, odnosno najamni slojevi grada, nisu od privrednog cvata grada imali puno koristi [...] sve veće društvene suprotnosti među stanovništvom grada Zagreba, neopisiva bijeda radnoga najamnog stanovništva s jedne strane i porast neradnog, rentijerskog sloja s druge bile su posljedica gospodarske strukture predratne Jugoslavije i privredne politike jugoslavenske buržoazije. — Da bih pregledno prikazala porast tih suprotnosti, orijentirala sam se na istraživanje nekoliko ključnih točaka, koje držim da su kapitalno važne za osvjetljavanje društvenog fenomena grada

³³ Valentić, n. dj., 17.

³⁴ M. Valentić, Literatura o Hrvatima u Gradišću, Donjoj Austriji i Slovačkoj. Gradišćanski Hrvati od XVI st. do danas. Zagreb 1970, 80—109.

³⁵ D. Pavličević, Izbor iz bibliografije radova o Gradišćanskim Hrvatima, Časopis za suvremenu povijest 2, 1973, 205—223.

Zagreba, utoliko više što, na osnovi poznavanja strukture društva i posebno radnog stanovništva u prošlosti, možemo potpunije osvijetliti razvoj društvenih odnosa na području čitave naše zemlje« (9).

U kratkom uvodnom poglavlju (1. *Uvod i historijski osvrt na razvoj Zagreba do 1918. godine*, 7—14), pošto je objasnila svoj pristup temi, autorica govori o Zagrebu do početka XX stoljeća. Prvu veću cjelinu rada čini razmatranje sastava gradskog stanovništva i napose radništva (2. *Struktura stanovništva Zagreba od 1918. do 1931. godine*, 15—88); kao što pokazuje podnaslov tog dijela, on sadrži »opis promjena u strukturi stanovništva Zagreba s posebnim osvrtom na radne slojeve« (17). Kolarova je nastojala dati presjek sastava zagrebačkog radništva i drugih najamnih grupacija, odnosno, u širem smislu, sliku socijalno-ekonomske strukture cjelokupnoga gradskog žiteljstva u razmatranom periodu. Osnovnu poteškoću značilo je pri tom pomanjkanje adekvatnih kvantitativnih, statističkih izvora koji bi omogućili pouzdanu detaljniju analizu kretanja i međusobnih odnosa pojedinih društveno-ekonomskih slojeva i grupa. Pisac je, međutim, s pravom pokušao da, koliko je to uopće moguće, iskoristi raspoložive — makar često samo sumarne ili diskontinuirane — brojčane podatke, kako bi barem u osnovnim linijama mogao utvrditi promjene u udjelu i ulozi radničke klase unutar gradskog pučanstva Zagreba od 1918—31.

U tom dijelu knjige riječ je najprije o općem kretanju zagrebačkog stanovništva tijekom posljednjih stotinu godina do 1918. Zatim je obavljena usporedna analiza socijalno-klasne stratifikacije stanovništva i njegova sastava po djelatnostima, prema propisima iz 1919. i 1931. Ovom razmatranju slijedi prikaz razvitka zagrebačke privrede i radništva u nekoliko višegodišnjih etapa, koje Kolarova utvrđuje za razdoblje 1918—31, s posebnim osvrtom na problem nezaposlenih. Osim socijalno-ekonomske strukture radnih slojeva obrađen je također njihov sastav po drugim relevantnim kriterijima: po uzrastu, spolu, školovanju i porijeklu.

Ovdje treba istaći da osobitu pažnju privlači upravo nastojanje autorice oko preciznog i sustavnog socijalno-ekonomskog razvrstavanja zagrebačkog pučanstva i napose najamnih slojeva (22—34). Taj dio studije vrijedan je naročito s obzirom na metodičke pretpostavke piščeve analize, pri čemu je potrebno spomenuti i neke prethodne studije Mire Kolar-Dimitrijević iz ove tematike.* Naime, autorica je, već dulje vremena usmjerila svoj istraživački interes na proučavanje strukture i položaja radničke klase u Hrvatskoj u razdoblju između dva rata. Pri tom je pokazala mnogo afiniteta prema znanstvenom istraživanju u specifičnoj oblasti socijalno-ekonomskih odnosa, ovladala problematikom privrednih i društvenih kretanja na našem području u međuratnom razdoblju, te izgradila svoj metodički instrumentarij za kompleksnu strukturalnu analizu radničkog i građanskog stanovništva u tom periodu.

Kao neophodni pripremni rad za spomenuta istraživanja ona je kritički proučila odgovarajuću literaturu, zahvativši vrlo širok izbor članaka i knjiga koji su bilo koji način relevantni za ovu problematiku, te o tome publicirala instruktivan i pregledan osvrt: »Proučavanje ekonomsko-socijalne strukture i položaja radničke klase u Hrvatskoj između dva rata u našoj poslijeratnoj literaturi« (Časopis za suvremenu povijest, 1969, I, 139—180). Kolarova je zatim u okvirnoj studiji »O socijalnoj strukturi radništva Hrvatske u razdoblju između dva rata« (na i. mj., 1970, I, 77—104) ocrtała neka bitna obilježja kvantitativnog razvitka i kvalitativnih mijena u sastavu radnika na području Hrvatske u tom periodu. Pri izradi ove studije autorica je već upotpunila, preciznije odredila i sistematizirala elemente svog analitičkog postupka, što ga je ranije primijenila u pokušaju da utvrdi kakvi su bili »Obrisi strukture radničke klase Zagreba međuratnog razdoblja u svijetlu privrednog razvitka« (zbornik: *Revolucionarni radnički pokret u Zagrebu između dva svjetska rata, Zagreb 1968, 114—132*).

* usp. ovdje str. 476.

Prikaz *Socijalno-klasne strukture zagrebačkog društva (22—26) i podjele stanovništva Zagreba po djelatnostima (26—34)* u knjizi Kolarove znači dalji korak u nastojanju da se strukturalna analiza radničkog i općenito gradskog življa što adekvatnije provodi — unatoč mnogim nedostacima izvorne statističke građe. O poteškoćama, s kojima se istraživač pri tom susreće, autorica kaže: »U prvom redu socijalno-klasna struktura kapitalističkog društva veoma je složena. Ona se ne može istražiti jednostavnom podjelom stanovništva na radničku klasu i kapitaliste, već strukturiranjem društva na relativno ustaljene društvene grupe i slojeve. Međutim i razvrstavanje na takve grupe i slojeve u vremenskom kretanju veoma nam je otežano zbog nepostojanja adekvatnih demografskih statistika. Umjesto da nam omoguće proučavanje socijalno-klasne strukture, statistike su rađene tako da nam učine što nejasnijim društvene odnose. Zbog toga sam se pri pisanju ovog poglavlja sukobila s brojnim teškoćama. Budući da je klasno-socijalna struktura društva ipak osnovna i odlučna, i da prema dostignutim klasnim diferencijacijama najpotpunije otkriva njegovu starost, pokušala sam provesti klasno-socijalnu analizu zagrebačkog stanovništva od 1910—1931. na osnovi raspoloživih statističkih podataka, uz napomenu da je rekonstrukciju klasno-socijalne strukture direktnim postupcima mjerenja danas moguće izvesti samo relativno točno« (22).

Dok je, dakle, u prvom dijelu knjige autorica iscrpno razmatrala strukturu žiteljstva Zagreba s posebnim obzirom na radničke slojeve, dalji opsežniji odjeljak prikazuje djelovanje gradske uprave kao jednog od relevantnih faktora koji su utjecali na položaj radništva i drugih najamnih grupacija (3. *Zagrebačka općina i radni slojevi Zagreba od 1918. do 1931. godine*, 89—180).

Ova prilično kompleksna materija raspoređena je u više poglavlja. Nakon kraćeg uvoda pisac najprije ocrta »rad gradske općine u Zagrebu kao predstavničkog tijela zagrebačkog stanovništva«, osvrćući se na pitanje gradske autonomije (uz sažetu povijesnu retrospektivu, pri čemu je znatnija pažnja opravdano posvećena stanju u posljednjem periodu pred prvi svjetski rat), na društvena i politička obilježja članova gradskog zastupništva, prikazavši zatim iscrpno financijsku politiku općine kao važan instrument njenog utjecaja na položaj najamnih slojeva u gradu. U drugom poglavlju, pod naslovom »Zagrebačka općina i komunalni problemi radničkih slojeva«, autorica razmatra socijalnu i stambenu politiku gradske uprave te njenu aktivnost u pitanju prehrane i stručnog obrazovanja radništva. Treće poglavlje prikazuje »odnos gradske općine Zagreba prema poslodavcima«, pri čemu se analiziraju okolnosti koje uvjetuju stavove gradske uprave prema tvorničarima i obrtnicima.

Kao što se vidi iz navedenog, ovaj dio rada pretežno se odnosi na djelovanje gradske općine prema zagrebačkim najamnim slojevima u cjelini. Posebna uloga gradske uprave kao neposrednog poslodavca za radnike i namještenike u komunalnim poduzećima ili u institucijama općinske uprave ocrтана je na drugom mjestu (u idućem dijelu knjige gdje se govori o zaposlenima u pojedinim granama privredne i izvanprivredne djelatnosti).

Posljednja veća cjelna ujedno je i najopsežniji dio knjige, te nas upoznaje sa stvarnim uvjetima života i rada zagrebačkih najamnih slojeva (4. *Položaj i zarade radnih slojeva Zagreba od 1918. do 1931. godine*, 181—377). U prvom dijelu knjige razmatrana je, kao što je već naznačeno, struktura zagrebačkog radništva u obrađenom razdoblju, a u ovom (koji je ponegdje vrlo usko povezan s prethodnim tekstom) autorica donosi detaljnu analizu realnog položaja radnika s obzirom na neke bitne karakteristike kretanja nadnica, životnih troškova i općenito standarda tog dijela zagrebačkog žiteljstva.

Osnovni smisao ovog dijela rada nalazi se u opravdanoj težnji Kolarove da s pomoću opisa položaja radničke klase — dakle, na posredan način — upotpuni proučavane pojave strukture i da konkretnije ocrta pojedine grupe radništva u vremenu

i prostoru. Budući da »pravi položaj radničke klase i dokumentacije o njemu daje samo odnos nadnica i cijena, odnosno realna nadnica najamnog radnika« (183), nužno je bilo analizirati zaradu radništva po pojedinim grupacijama te kretanje cijena onih artikala ili usluga koje su neophodne za egzistenciju radnih ljudi. Polazeći od tih postavki, a na temelju iscrpne izvorne dokumentacije (napose iz tadašnje štampe i drugih publikacija), pisac je dao vrijedan prilog povijesti zagrebačkih radnih slojeva u prvoj polovini međuratnog perioda. U nekim dijelovima taj rad i prelazi postavljene okvire pružajući uvid u opće privredne prilike grada Zagreba i donekle sjeverne Hrvatske u razmatranom razdoblju.

Budući da posebno razmatra odnos nominalnih i realnih nadnica, Kolarova je dobro postupila što u uvodu kratko, ali vrlo instruktivno, ocrta »razvoj monetarnog sistema u Jugoslaviji s posebnim osvrtom na Hrvatsku od 1918. do 1931.« (184—187), kako bi širi krug čitalaca mogao bolje razumjeti podatke koje autor daje o kretanju nadnica i cijena. Odnos između nominalnih iznosa zarada u krunama ili dinarima i njihove realne vrijednosti u robi tijekom pojedinih vremenskih faza između 1918. i 1931. ilustriran je i inače brojnim primjerima. Prikaz bitnih monetarnih promjena ipak je potreban za praćenje analize kretanja samih nominalnih nadnica do stabilizacije dinara, čime je i dio odgovarajućih vrijednih tabelarnih pregleda postao znatno razumljiviji za čitaoca.

Pisac zatim prilazi razmatranju pitanja kako su se od 1918. do 1931. kretale »nominalne nadnice i radni uvjeti zagrebačkih radnih slojeva«. Kolarova daje veoma iscrpan, dokumentiran i — unatoč objektivno uvjetovanoj fragmentarnosti — vrlo instruktivan opis nominalnih zarada kao i uvjeta rada zagrebačkih radnika i namještenika, razrađen prema privrednim granama ili izvanprivrednim djelatnostima. Dodatno autorica donosi nekoliko sintetskih pregleda prosječnih nominalnih nadnica. Ova analiza obuhvaća prostorom i sadržajem glavninu rada; u cilju pravilnije ocjene značenja konkretnih podataka koje donosi, ona ispituje zatim kakvi su bili »troškovi života u Zagrebu« u razdoblju koje proučava, da bi se na osnovu tih i drugih pokazatelja u zaključnom poglavlju osvrnuha na »Realne nadnice radnih slojeva Zagreba«. U svim tim analizama Kolarova je, kao i u prvom dijelu knjige, pod pojmom radnih slojeva obrađivala također plaće, radne uvjete i položaj namješteničkog kadra u privredi i javnim službama.

Radni uvjeti i nominalne zarade zagrebačkih radnika i namještenika prikazani su po grupacijama, te se najprije govori o radnicima u industriji ili obrtu, a zatim i o drugim grupama (o radnicima gradskih poduzeća, o saobraćajnim i špediterskim, građevinskim i ugostiteljskim radnicima, te o kućnoj posluzi). Kod namještenika odvojeno se opisuje stanje onih u industriji, trgovini, bankovnim ustanovama i u javnim službama (gradskim ili državnim). U tim izlaganjima autorica vrlo instruktivno ocrta ne samo kretanje nadnica i uvjeta rada u pojedinim privrednim sektorima, nego ova zbivanja stavlja u širi okvir općih ekonomskih prilika za svaku industrijsku granu ili drugu vrstu djelatnosti. S tim u vezi upoznaje nas s radničkim pokretima, štrajkovima, kolektivnim ugovorima, upozoravajući na specifična obilježja ponekih grupacija radništva (npr. kod radnika drvne industrije, u građevinarstvu, kod željezničkih radnika itd.).

Veoma je zanimljiv i prikaz kretanja troškova života zagrebačkih radnika u međuratnom razdoblju. Autorica najprije donosi neke sumarne statističke ilustracije za tu problematiku, ali zatim ulazi i ovdje u samostalni prikaz na temelju opsežnije izvorne građe. Naročitu pažnju posvećuje pri tom, sasvim opravdano, kretanju cijena prehrambenih proizvoda, kao osnovnoj životnoj potrebi radničkog stanovništva. Detaljno, iz godine u godinu, ocrtano je stanje u opskrbi zagrebačkog žiteljstva u poslijeratnim prilikama sve do krize 1930—31. Tabelarni pregledi pokazuju faze uspona i pada cijena pojedinih artikala ishrane, što utječe na kretanje realnih nadnica — pa tim i na karakter tarifnih, štrajkaških pokreta u pojedinim razdobljima.

Nadalje se Kolarova osvrće na cijene odjeće i obuće, ogrjeva i rasvjete. Potrebno je napose istaći odjeljak o stambenim prilikama, gdje se nije ograničila samo na podatke o kretanju stanarina nego daje vrlo zanimljiv prikaz općih uvjeta stanovanja, a tim i načina života zagrebačkih radnika.

Stvarni zaključak iz analize života dat je u komparaciji s nominalnim nadnicama, što je sadržaj zasebnog poglavlja o realnim zaradama. To je ujedno i završno poglavlje cjelokupnog trećeg većeg dijela knjige. Autorica i ovdje daje najprije opću statističku ilustraciju kretanja realnih nadnica prema drugim izvorima, ali je zatim konfrontira s rezultatima vlastite analize na temelju šireg izbora pokazatelja. Time je pružen zaokružen prikaz položaja zagrebačkih radnika i namještenika u prvoj polovini međuratnog razdoblja, od 1918. do 1931.

Autorica dopunjuje svoje izlaganje brojnim većim ili manjim tabelama, što omogućava detaljnije i konkretnije praćenje njenog prikaza različitih ekonomsko-socijalnih fenomena važnih za sastav i stanje zagrebačkih radnih slojeva u prvih desetak godina nakon uključivanja ovog područja u jugoslavensku zajednicu. Mnogo vrijednih dodatnih podataka nalazimo također u iscrpnim bilješkama. Iz njih razabiremo također opseg konzultirane tiskane građe (novinske i druge) i posebno arhivskih izvora za osvjetljavanje razmatrane problematike. Autorica se u zasebnom odjeljku (5. *literatura i izvori za povijest Zagreba od 1918. do 1931.*, 379—385) sažeto osvrće na neka obilježja dosadašnje relevantne literature, te ukazuje na osnovnu raspoloživu građu iz arhivskih ili bibliotečnih fondova. S tim u vezi korisno je upozoriti na jednu njenu napomenu iz uvoda u razmatranje položaja radnih slojeva u Zagrebu, gdje kaže: »Nepregledna količina arhivske građe i štampanih izvora iz doba koje obuhvaća ovaj rad i oskudna današnja historiografska literatura prisilili su me da se obratim izvornoj građi, ali da se pri tome ograničim na istraživanje najvažnijih vrela (opširnije u poglavlju o literaturi i izvorima 5). Zato će biti potrebno još mnogo istraživanja, da bi se potpuno predočio položaj zagrebačkih radnika i činovnika. Ovaj je rad samo prilog tom proučavanju.« (183)

Radi cjelovitijeg upoznavanja čitalaca s općim prilikama u kojima je zagrebačko pučanstvo živjelo od 1918. do 1931. Kolarova na kraju knjige prilaže usporedni kronološki pregled najvažnijih *političkih zbivanja i ekonomsko-socijalnih događaja u Zagrebu* tijekom navedenih godina (387—410). Vrlo korisnu i zanimljivu dopunu daje tekstu znatan broj dokumentarnih ilustrativnih priloga (oko pedesetak), iz kojih upoznajemo tadašnji izgled grada, industrijskih pogona i radničkih nastambi, zatim istaknute ličnosti društveno-političkih zbivanja, osobito radničkog pokreta u Zagrebu, te druge momente iz života i djelatnosti radnih slojeva u tom gradu u dvadesetim godinama našeg stoljeća.

Kolarova je dobro uradila, što pri razmatranju položaja zagrebačkih radnih slojeva vrlo oprezno daje uopćavajuće zaključke o kretanju bitnih elemenata životnog standarda u razdoblju koje obrađuje. Uslijed nerazvijenosti naše statističke službe u godinama između dva rata, nedostaje u tu svrhu odgovarajućih obuhvatnih pokazatelja. Stoga je, primjerice, osvjetljavanje odnosa između radničkih plaća i cijena pojedinih ključnih prehrambenih namirnica, odjeće, stanarine ili drugih neophodnih dnevnih izdataka moguće samo iznošenjem brojnih konkretnih podataka. No, njihova objektivno uvjetovana fragmentarnost ne bi mogla opravdati izvlačenje nekih čvrstih ocjena za šira područja, ili pak za složenije uzajamne relacije nadnica i životnih troškova. Na to sam upozorio svojevremeno, u vezi s pripremama za sintezu povijesti radničkog pokreta u Hrvatskoj, govoreći o problemima istraživanja uvjeta života i rada radničkog stanovništva: »Tu postoji velika raznolikost od poduzeća, do poduzeća, od lokaliteta do lokaliteta; prije nego što budemo raspolagali detaljnim istraživanjima konkretnih uvjeta u dovoljnom broju pojedinačnih poduzeća ili lokaliteta, ne bi se smjelo ići na bilo kakve generalizacije — jer nas u toj o-

blasti neki umjetno konstruirani prosjeci ne bi ničemu doveli. Zato mislim da se ta problematika može dati jedino putem dobro izabranih ilustrativnih primjera» (*Časopis za suvremenu povijest*, III, 1973, s. 139). Ovo ujedno objašnjava opsežnost drugog dijela knjige Mire Kolar.

Drugačije je, međutim, s nastojanjima autorice oko utvrđivanja socijalno-ekonomske strukture najamnih slojeva u međuratnom Zagrebu. Ovdje raspoložemo s izvjesnim okvirima, zbirnim podacima na temelju povremenih statističkih popisa stanovništva, pa osnovnu poteškoću njihove znanstvene obrade predstavlja neadekvatnost strukturalne podjele kategorija privrednog i neprivrednog pučanstva. Potrebno je, dakle, razraditi methodske postupke, kojima se podaci o demografskim kretanjima i napose o socijalno-ekonomskom sastavu stanovništva iz starijih statističkih izvora mogu »prevesti« na suvremene kategorije u strukturalnoj analizi. U tom pravcu smatram da je Kolarova dala veoma vrijedan doprinos u prvom dijelu svoje knjige, razmatrajući promjene u sastavu zagrebačkog žiteljstva od 1918. do 1931. godine, a napose pri analizi socijalno-klasne strukture (s. 22—26, 51—57), bez obzira na to što će neke njene postavke vjerojatno u produbljenoj daljnjoj razradi ove problematike doživjeti izvjesne modifikacije.

Na kraju, možemo ustvrditi da je autorica svojim višegodišnjim radom na proučavanju socijalno-ekonomskog razvitka našeg radništva u novijem povijesnom razdoblju (napose između dva rata) uspješno ovladala neophodnim znanstvenim metodama, dobrim poznavanjem problematike i relevantne literature, što se odražava u adekvatnoj obradi složene materije koju je odabrala kao objekt za svoje razmatranje. Djelo je uz to izrađeno na temelju opsežnog i savjesnog istraživanja pri čemu je autorica, koliko je to potrebno, konzultirala znanstvenu i publicističku literaturu. Zbog svega toga ova knjiga Mire Kolar-Dimitrijević znači vrijedan i koristan doprinos povijesti našeg radništva u međuratnom razdoblju.

Igor Karaman

IVAN ČIZMIĆ, JUGOSLAVENSKI ISELJENIČKI POKRET U SAD I STVARANJE ZAJEDNIČKE DRŽAVE JUGOSLAVENA 1918, Zagreb 1974, 317.

Knjiga dra Ivana Čizmića, stručnog suradnika u Matici iseljenika Hrvatske (Zagreb), izašla je kao sv. 5. iz serije Monografije koju izdaje Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu. Osim literature autor se uvelike poslužio neobjavljenom građom iz desetak arhiva u Jugoslaviji i USA (Center of Imigration Studies, St. Paul, i arhiv Hrvatske bratske zajednice, Pittsburgh) te s četrdesetak iseljeničkih listova (pretežno na temelju mikrofilmova u spomenutom Centru), a upotrijebio je i velik broj različitih dokumentarnih tekstova (brošura, kalendara, izvještaja i spomenknjiga).

Temu je obradio u 18 poglavlja koja je svrstao u dva dijela, vremenski odvojena velikim saborom jugoslavenskih iseljenika u Pittsburghu potkraj listopada 1916. Težište je pri tom položio na drugu fazu u kojoj su obrađeni problemi, u vezi s razvojem na bojištu i s međunarodnim odnosima, postajali prema kraju rata sve složeniji i zaoštreniji.

Unatoč podjeli u dvije faze, autor nije primijenio isključivo kronološki način izlaganja, obuhvatajući odjednom različite događaje i probleme prema njihovu vremenskom slijedu. »Obrada nekih akcija i političkih pitanja u dva dijela i na dva različita mjesta«, kaže on, »bila je potrebna zbog toga što su u drugoj fazi rata ta pitanja i te akcije dobile posve druge dimenzije i bile kvalitetno različite od onih

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor

*IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK*

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE